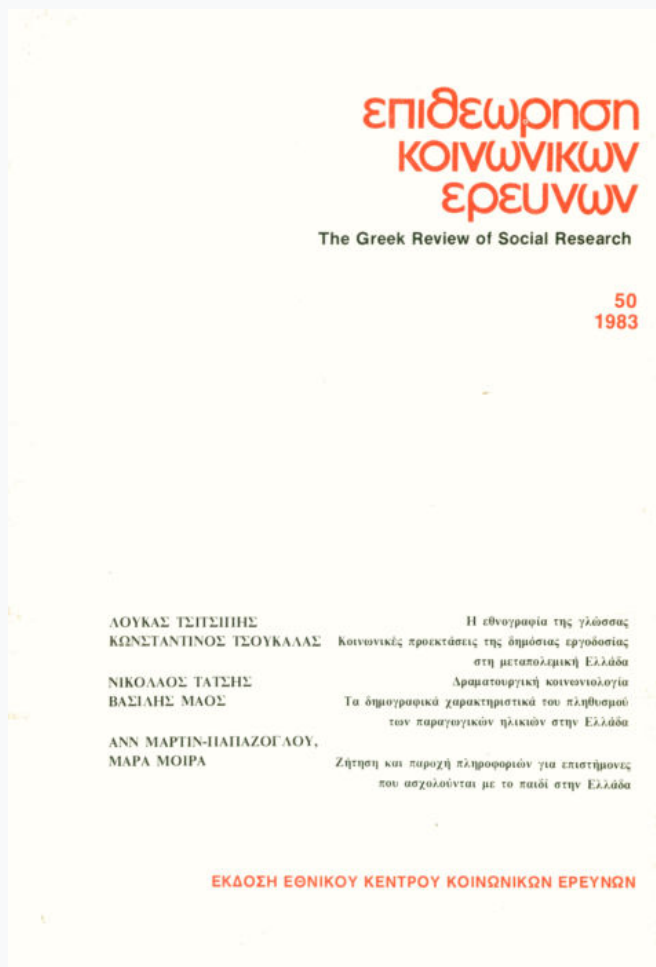

The Greek Review of Social Research

Vol 50 (1983)

50

Η εθνολογία της γλώσσας: Θεωρητικά και μεθοδολογικά προβλήματα με παραδείγματα από την αρβανίτικη κοινότητα

Λουκάς Τσιτσιπής

doi: [10.12681/grsr.201](https://doi.org/10.12681/grsr.201)

Copyright © 1983, Λουκάς Τσιτσιπής

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Τσιτσιπής Λ. (1983). Η εθνολογία της γλώσσας: Θεωρητικά και μεθοδολογικά προβλήματα με παραδείγματα από την αρβανίτικη κοινότητα. *The Greek Review of Social Research*, 50, 3–19. <https://doi.org/10.12681/grsr.201>

Η εθνογραφία της γλώσσας

Θεωρητικά και μεθοδολογικά προβλήματα
με παραδείγματα από την αρβανίτικη κοινότητα

Λουκάς Τσιτσιπής*

Εισαγωγή: Θεωρητική Συζήτηση

Η σύγχρονη γλωσσολογία με τον Chomsky και τους επιγόνους έχει αναζητήσει μοντέλα που περιγράφουν, και ως ένα βαθμό εξηγούν, ουσιώδη προβλήματα σχετικά με την ανθρώπινη γλώσσα, όπως το πώς σε σύντομο χρονικό διάστημα κατά τη βιολογική ανάπτυξη του ανθρώπου πετυχαίνεται ένας θαυμαστός έλεγχος του γλωσσικού μέσου, ή πώς συμβαίνει κι ένα αριθμητικά άπειρο σύνολο προτάσεων κατανοείται ή παράγεται από τους ομιλητές με την ενορατική χρήση αριθμητικά περιορισμένων νόμων.

Οι σύγχρονες αυτές τάσεις και πιο παλιά μοντέλα, όπως το ταξονομικό και το στρουκτουραλιστικό (δομολογικό), έχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Έχουν όμως και ορισμένες βασικές ομοιότητες ως προς το τι επιλέγουν να ερευνήσουν. Επειδή το άρθρο αυτό αποτελεί εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνικής ή ανθρωπολογικής γλωσσολογίας, ένας από τους στόχους του είναι να καθορίσει το αντικείμενό της σε αντιδιαστολή με το αντικείμενο της καθαρής γλωσσολογίας. Για να επιτευχθεί τούτος ο στόχος θα τονισθούν, σαν

* Κοινωνικός ανθρωπολόγος, γλωσσολόγος

συνέπεια, οι ομοιότητες μεταξύ των μοντέλων της θεωρητικής ή καθαρής γλωσσολογίας και όχι οι διαφορές τους.

Ανεξάρτητα από το ποιά θεωρία επιλέγεται για την ερμηνεία των δομικών φαινομένων της γλώσσας, οι κατευθύνσεις της καθαρής γλωσσολογίας έχουν χρησιμοποιήσει σαν άξονά τους την αναφορική (referential) λειτουργία της γλώσσας. Επομένως, είτε μετασηματιστικού είτε ταξονομικού προσανατολισμού είναι η γλωσσολογική σχολή, διατηρεί σαν κέντρο του ερευνητικού της ενδιαφέροντος τον αναφορικό άξονα της γλώσσας. (Για την ανάπτυξη της άποψης αυτής από την εθνογραφική σκοπιά, βλέπε Hymes 1974, 1980).

Μια διαπίστωση σαν την παραπάνω δεν υπονοεί φυσικά ότι οι επιστήμονες γλωσσολόγοι στερούνται οξυδερκείας ώστε να αντιληφθούν τις άλλες γλωσσικές λειτουργίες. Σημαίνει όμως ότι οι μη αναφορικές, δηλαδή οι στυλιστικές πλευρές της γλώσσας, δεν συμπεριλαμβάνονται στο χτίσιμο του μοντέλου ή της θεωρίας και παραμένουν παράπλευρες διαπιστώσεις ή υποσημειώσεις στο κύριο θέμα.

Μια από τις πρώτες θεμελιακές εργασίες στην κατεύθυνση μιας σφαιρικής θεώρησης της γλωσσικής συμπεριφοράς αποτελεί το κλασικό άρθρο του Jacobson (1960: 350-377) για την ποιητική λειτουργία. Στη δουλειά αυτή αλλά και στη γενικότερη παράδοση του Jacobson, αντικείμενο προσοχής γίνεται η ενδιαφέρουσα πλευρά διερεύνησης της γλώσσας για τη γλώσσα. Τέτοιοι ειδούς μελέτες χαρακτηρίζουν ένα μεγάλο μέρος της σχολής της Πράγας (Garvin 1964) με σοβαρές συνέπειες για τη σύνδεση γλώσσας, κοινωνίας, ποίησης και λογοτεχνικής παραγωγής. Η Ευρώπη φυσικά δεν ήταν μόνη στην ανάπτυξη των ρευμάτων αυτών, γιατί η εθνογραφική μελέτη των Βορειοαμερικανών Ινδιάνων οδήγησε ανθρώπους, όπως τον Boas και ιδιαίτερα τον Sapir (1921), σε λεπτές, πρωτότυπες και τολμηρές διασυνδέσεις γλώσσας και μορφών κοινωνικού συμβολισμού. Οι τάσεις αυτές έδωσαν ώθηση, κατά τα μεταγενέστερα χρόνια, στη λεπτομερειακή διερεύνηση στο κάθε μορφής λογοπαίγνιο και στις πλευρές της ζωντανής και δημιουργικής παράστασης του λόγου (performance), διευρύνοντας έτσι τους ορίζοντες της εθνογλωσσολογίας και της νεώτερης λαογραφίας (Kirschenblatt-Gimblett 1976, Bauman 1977).

Ένα δεύτερο πεδίο που προσεγγίζουν—αν και δεν ταυτίζονται—οι τάσεις της καθαρής γλωσσολογίας είναι η απομόνωση μικρών σχετικά μονάδων της γλωσσικής δομής, όπως μορφήματος, λέξης, πρότασης, και η λεπτομερειακή διερεύνησή τους. Όσο αναγκαίος και αν είναι ένας τέτοιος μεθοδολογικός διαχωρισμός, γιατί μόνο έτσι πετυχαίνεται η κατανόηση της πρώτης γλωσσικής ύλης, γίνεται πάντοτε με το κόστος της παραμέλησης του ευρύτερου περιβάλλοντος ομιλίας

και της συνεκτικότητας του λόγου πέρα και πάνω από το επίπεδο της πρότασης. Στο σημείο αυτό έχει κάποιο νόημα να αναφέρει κανένας τη γενική θεωρητική στάση ενός έμπειρου μελετητή της λαϊκής ποιητικής παράδοσης, ο οποίος βλέπει στις στρουκτουραλιστικές προσεγγίσεις μια προσπάθεια ανατομίας χωρίς ενδιαφέρον για τον ζωντανό οργανισμό (Tedlock 1977: 509-510). Κάποια παρόμοια άποψη, προσεκτικά φυσικά διατυπωμένη —εφόσον κάθε ρεύμα έχει και κάτι να προσφέρει— μπορεί να εκφρασθεί και για τον ρωσικό φορμαλισμό και για άλλες τάσεις του στρουκτουραλισμού (Hawkes 1977). Εδώ πρέπει να ειπωθεί ακόμα ότι στο άρθρο μου δεν επιδιώκω απογύμνωση της γλωσσολογικής έρευνας από το θεωρητικό της σχήμα και συρρικνώσή της σε απλή μελέτη τεμαχίων συμπεριφοράς. Όπως πιστεύω ότι θα φανεί στη συνέχεια, σκοπός μου είναι να συμπεριληφθεί στη μέθοδο, στη θεωρία και στις προθέσεις της γλωσσικής έρευνας και ο κοινωνικός και στυλιστικός χώρος πέρα από τη μελέτη της απλής αναφορικής λειτουργίας.

Στις διαπιστώσεις που ήδη κάναμε, πρέπει να προστεθεί και ένα άλλο στοιχείο που κάνει τις κατευθύνσεις της καθαρής ή θεωρητικής γλωσσολογίας να πλησιάζουν η μια την άλλη. Το στοιχείο αυτό έχει διατυπωθεί με σαφήνεια από τον Chomsky (1965: 3) και βρίσκεται στο μεγαλύτερο μέρος των υποθέσεων που κάνουν και οι προγενέστερες σχολές: η επεξεργασία της επιστημονικής θεωρίας γίνεται με βάση ένα θεωρητικά-υποθετικά *ιδανικό ομιλητή*.

Μια τέτοια υπόθεση ξεκαθαρίζει τον χώρο της γλώσσας από «τριβές» και ατέλειες αλλά και μετουσιώνει το μέσο επικοινωνίας από αυτό που είναι στην ανθρώπινη κοινότητα σε σύστημα νόμων που δύσκολα αναγνωρίζονται σαν πραγματική γλώσσα. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις στην κοινωνική ζωή που είτε τα γλωσσικά φαινόμενα δεν μπορούν να εξηγηθούν καθόλου με βάση την κεντρική διάκριση ανάμεσα στους υποχρεωτικούς και τους προαιρετικούς νόμους μετασχηματισμού οπότε χρειάζονται νόμοι στατιστικά μεταβλητοί, όπως έχουν δείξει οι έρευνες του Labov (1972a), είτε για λόγους πολιτισμικής κατάταξης του κόσμου (universe) σε μερικές κοινωνίες, όπως των Αμερικανών Ινδιάνων Navaho, μετασχηματιστικοί νόμοι σαν εκείνον που μετατρέπει την ενεργητική σύνταξη σε παθητική εξαρτώνται για την εφαρμογή τους από εξωγλωσσικούς, ιδεολογικούς παράγοντες (π.χ. ο άνθρωπος δεν μπορεί ποτέ να κλωτσηθεί από το άλογο, Witherspoon 1977). Φυσικά σε ένα μεγάλο βαθμό οι επίγονοι του Chomsky και ειδικά οι γενετικοί σημαντιστές αντιλήφθηκαν ότι χωρίς εξωγλωσσικές προϋποθέσεις, που να πηγάζουν από το κοινωνικό

περιβάλλον, είναι σχεδόν αδύνατη η όποια ερμηνεία γλωσσικών μηχανισμών.

Μια σοβαρή συνέπεια των κατευθυντηρίων γραμμών της σύγχρονης γλωσσολογίας είναι η διάκριση ανάμεσα στην εννοιακή γνώση του συστήματος των γλωσσικών νόμων, που είναι γνωστή σαν *competence*, και τη συγκεκριμένη παραγωγή του γλωσσικού προϊόντος της καθημερινής χρήσης, που είναι γνωστή σαν *performance*. Μια πιο μεγάλη συνέπεια ίσως είναι η αντιμετώπιση της παραγωγής (*performance*) σαν υποδεέστερου χώρου ο οποίος καθρεφτίζει μόνο τις ατέλειες της *competence*.

Τέτοιες θέσεις δεν έχουν αμφισβητηθεί μόνο στην περιοχή της κοινωνικής ή ανθρωπολογικής γλωσσολογίας για την οποία η γλώσσα είναι ένα εξίσου αστηρά δομημένο σύστημα νόμων όχι όμως κατ' ανάγκη γραμματικών αλλά πραγματικο-κοινωνικών με βάση τη χρήση και το πολιτισμικό υπόβαθρο των ομιλητών και των κοινοτήτων στις οποίες ανήκουν. Έχουν αμφισβητηθεί και από κοινωνικούς φιλοσόφους που, όπως ο Habermas (1970: 115), διακρίνουν ανάμεσα στην απλή ή τρέχουσα ερμηνεία μιας κοινής πρότασης (κάτι που καλεί ερμηνευτική κατανόηση) από τη μια μεριά, και στην ειδική ερμηνεία μιας πρότασης-έκφρασης η οποία είναι ακατανόητη ή δημιουργεί παρερμηνείες γιατί έχει ενσωματωθεί σε μια συστηματικά χαλεμμένη επικοινωνία. Ο Habermas (131 κ.ε.) παρατηρεί ότι η εννοιακή ικανότητα, η *competence* του Chomsky, είναι μονολογική, δηλαδή είναι οικοδομημένη στις δυνατότητες του μεμονωμένου ατόμου. Αν αυτή η ικανότητα αποτελεί επαρκή βάση για την ομιλία, τότε πρέπει η ίδια η διαδικασία της επικοινωνίας να αποδειχθεί ότι είναι κι αυτή μονολογική. Ο Habermas, με μια σειρά αναλυτικών συλλογισμών, αποδεικνύει μερικές από τις δυσκολίες που απορρέουν από το μοντέλο του Chomsky. Αν η γενική γλωσσολογική θεωρία περιορίζεται σε μια παραγωγή του αφηρημένου συστήματος γλωσσικών νόμων που ο ιδανικός ομιλητής έχει στο μυαλό γενετικά καθορισμένους πριν από κάθε κοινωνική επικοινωνία, και αν η παραγωγή προτάσεων, η *performance*, αναλύει μόνο περιοριστικούς παράγοντες που εμποδίζουν και υποβαθμίζουν την *competence*, τότε όχι μόνο η γραμματική και η φωνητική αλλά και η σημασιολογία ακόμα θα πρέπει να αναπτυχθούν ανεξάρτητα από τις πραγματικές διαστάσεις της γλωσσικής παραγωγής, σαν στοιχεία της μονολογικής ικανότητας. Στην ουσία, η θέση του μονολογισμού υποθέτει ότι τα παγκόσμια συνθετικά στοιχεία της σημασίας (*universal meaning components*) ανήκουν στη βασική ικανότητα του μεμονωμένου ατόμου. Τούτο αντιστρατεύεται

τη διαπίστωση ότι τα παγκόσμια σημασιολογικά στοιχεία είναι επίσης αναπόσπαστο μέρος ενός πολιτισμικού συστήματος που δημιουργείται από την επικοινωνία ατόμων και στηρίζεται σε ιδεολογίες και κοινωνικές δομές.

Το είδος της γλωσσικής γνώσης το οποίο υιοθετεί ο Habermas είναι η ευρύτερη επικοινωνιακή και όχι η στενά γραμματική ικανότητα. Ένα παρεμφερές είδος γλωσσικής ικανότητας εκφρασμένο με τον ίδιο όρο, επικοινωνιακή ικανότητα (communicative competence), υιοθετεί και η κοινωνική γλωσσολογία.

Η κοινωνική ή ανθρωπολογική γλωσσολογία¹ ξεκινάει από αρχικές υποθέσεις διαφορετικές από εκείνες της καθαρής γλωσσολογίας. Τούτο δεν σημαίνει ότι παραμελεί τη δομική περιγραφή του γλωσσικού κώδικα όπου αυτό χρειάζεται.

Το βασικό σημείο εκκίνησης του κοινωνιογλωσσολόγου είναι η γλωσσική κοινότητα (speech community) και όχι αναγκαστικά η μια ή η άλλη γλώσσα όπως την αντιλαμβανόμαστε παραδοσιακά. Στόχος της έρευνάς του είναι οι γλωσσικές πηγές της κοινότητας σαν οργανωμένο σύστημα επικοινωνίας και ο λειτουργικός προορισμός όπως και οι διαχρονικές μεταβολές αυτών των πηγών (βλέπε Gumperz 1972: 219-231, για την ανάπτυξη της έννοιας «γλωσσική κοινότητα»). Μια κοινότητα μπορεί να είναι πολύγλωσση γιατί χρησιμοποιεί διαφορετικές γλώσσες, ή διαφορετικές διαλέκτους της ίδιας γλώσσας, ή ακόμη διαφορετικές στυλιστικές διαλέκτους με καθορισμένα όρια κοινωνικής χρήσης, όπως συμβαίνει με τα κλασικά παραδείγματα διγλωσσίας στην Ελλάδα —δημοτική/καθαρεύουσα—, στις αραβικές περιοχές και αλλού. Οι λεπτομέρειες που αφορούν τις επιλογές των ομιλητών σε σχέση με τους κοινωνικούς συμβολισμούς της κάθε γλωσσικής ποικιλίας, το πότε και κάτω από ποιές συνθήκες επιλέγουν ποιά ποικιλία αντανακλούν σοβαρά την επικοινωνιακή ικανότητα του ομιλητή, δηλαδή την communicative competence που έχει στη διάθεσή του για να χρησιμοποιήσει αποδεκτά το γλωσσικό του ρεπερτόριο. (Για τη διγλωσσία βλέπε την κλασική δουλειά του Ferguson 1972: 232-251. Ορισμένα στοιχεία σχετικά με τα κριτήρια που χρησιμοποιεί-

1. Στους περισσότερους επιστημονικούς και ακαδημαϊκούς χώρους, οι έννοιες κοινωνική γλωσσολογία και ανθρωπολογική γλωσσολογία φαίνεται ότι σήμερα χρησιμοποιούνται με αρκετή ευκαμψία για να δηλώσουν περίπου το ίδιο αντικείμενο έρευνας. Βασικά μια συνηθισμένη διάκριση μεταξύ τους είναι η έμφαση της ανθρωπολογικής γλωσσολογίας στη δομική περιγραφή και τις σημασιολογικές εθνο-ταξινομήσεις κύρια γλωσσών χωρίς γραφή και της κοινωνικής γλωσσολογίας στους κοινωνικούς συντελεστές που επιδρούν πάνω στη γλωσσική συμπεριφορά των ανθρώπινων κοινοτήτων.

Λουκάς Τσιτσιπής

ούνται για να περιληφθεί ή να αποκλεισθεί από μια κοινότητα η κοινωνική διγλωσσία σαν χαρακτηριστικό της έχουν αναθεωρηθεί από τον Migliazza 1978: 561-579²).

Η βασική αρχή από την οποία ξεκινάει ο κοινωνικός γλωσσολόγος είναι ο καθορισμός παγκοσμίων λειτουργικών σταθερών (functional universals) που σε άλλα επίπεδα φυσικά ενδιαφέρουν και τον κοινωνικό ανθρωπολόγο που δεν εξειδικεύει αναγκαστικά την έρευνά του σε θέματα γλώσσας. Αν λοιπόν ο στόχος είναι η μελέτη της λειτουργίας, τότε συγκεντρώνοντας υλικό με την εθνογραφική³ ή άλλη κοινωνιολογική μέθοδο από διάφορες κοινωνίες, μπορούμε να βρούμε πως η κάθε κοινότητα χρησιμοποιεί και οργανώνει τις γλωσσικές της πηγές για ν' ανταποκριθεί στη δεδομένη λειτουργική ανάγκη. Αυτό μπορεί να φανεί π.χ. στη δημιουργία μοντέλων του ανθρώπινου τύπου, στερεότυπων δηλαδή εικόνων από μια κοινωνική ομάδα για άλλες εθνικές ομάδες, όπως ανάμεσα στους δυτικούς Apache, όταν με τον μηχανισμό του χιούμορ και της ευτράπελης παράστασης στήνουν πορτραίτα των λευκών. Στην εμπειριστατωμένη μελέτη του για το φαινόμενο αυτό ο Basso (1979) ακολουθεί την αρχή που περιγράψαμε πιο πάνω. Δίνει προτεραιότητα στη σκοπιμότητα-λειτουργία και εξετάζει κατόπιν το πλέγμα, την οργάνωση και την κατανομή των γλωσσικών μέσων που επιστρατεύονται για τους κατάλληλους συμβολισμούς. Προσφέρει μάλιστα ο Basso μια από τις πιο σαφείς περιγραφές της μη αναφορικής λειτουργίας της γλώσσας.

Με αφετηρία την έννοια της παγκόσμιας λειτουργικής σταθεράς που θίξαμε πιο πάνω, μπορούμε σαν δεύτερο βήμα στη μεθοδολογία της έρευνάς μας, να αναζητήσουμε—όπως και στο παράδειγμα των ευτράπελων παραστάσεων, συμβολισμών των Apache—την οργάνωση των γλωσσικών μέσων για την έκφραση του νοήματος (κοινωνικού, συναισθηματικού, ιδεολογικού) το οποίο επιδιώκεται. Μια τέτοια παγκόσμια σταθερά θα ήταν π.χ. η διάκριση ανάμεσα στην *επίσημη* και *μη επίσημη* κοινωνική συμπεριφορά. Υποθέτουμε ότι όλες οι κοινωνίες έχουν κάποιο τρόπο να συμβολίζουν τη διάκριση αυτή και είναι λογικό να δεχθούμε ότι τούτο καθρεφτίζεται και στη γλώσσα

2. Ο Migliazza ουσιαστικά συμπληρώνει το μοντέλο του Ferguson και μερικά το αναθεωρεί έτσι ώστε γλωσσικές κοινότητες χωρίς γραφή και οι οποίες είναι οργανωμένες σε φυλετικό επίπεδο κοινωνίας να συμπεριλαμβάνονται στις διγλωσσικές περιπτώσεις, αν βέβαια τα υπόλοιπα κριτήρια που έχει διακρίνει ο Ferguson ισχύουν.

3. Σαν εθνογραφική μπορεί να χαρακτηριστεί η μέθοδος της άμεσης παρατήρησης της ζωής μιας κοινωνίας μέσα από την έντονη και καθημερινή συμβίωση του ερευνητή με τα μέλη της.

Η εθνογραφία της γλώσσας

τους.⁴ Ανάλογα λοιπόν με το περιβάλλον, τα πρόσωπα και την κοινωνική θέση των συνομιλητών, είναι δυνατό να γίνουν και οι γλωσσικές επιλογές. Οι διαφορές από τη σκοπιά της γλωσσικής επιλογής, αντίθετα με την κοινωνική διάκριση που συμβολίζεται και που είναι σταθερή, δεν είναι δεδομένες αλλά αιτούμενες. Επομένως, σε μια κοινότητα η διάκριση μπορεί να εκφράζεται στη φωνολογία, σε κάποια άλλη στη μορφολογία, αλλού να γίνεται με μέσα λεξιλογίου και τέλος αλλού με τη μεταπήδηση από μια γλώσσα σε άλλη.

Αν όμως ξεκινήσουμε με γνώμονα τις προϋποθέσεις που δείξαμε μέσα από τα παραδείγματά μας, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι η βαθύτερη γλωσσική γνώση του ομιλητή έρχεται πιά κοντά στην έννοια του Habermas, δηλαδή στην επικοινωνιακή ικανότητα, την communicative competence.

Η γνώση που απαιτείται για την επικοινωνία είναι κατά πολύ ευρύτερη της συντακτικο-σημασιολογικής γνώσης που προϋποθέτει το μετασχηματιστικό μοντέλο. Γιατί πέρα από την ορθή παραγωγή και αναγνώριση προτάσεων, χρειάζεται η εσωτερική συστήματα νόμων χρήσης που κάνει τη γλωσσική λειτουργία το κατ' εξοχήν ανθρώπινο όπλο. Η επικοινωνιακή αυτή ικανότητα μας δίνει ακόμη και τη δυνατότητα να εκδηλώνουμε τη δημιουργικότητα (creativity) της γλώσσας με το να ανανεώνουμε τους χώρους—κοινωνικούς και πνευματικούς—στους οποίους εφαρμόζουμε το γλωσσικό υλικό. Έτσι προτάσεις, που θα τις θεωρούσαν γραμματικά απαράδεκτες οι περιορισμοί επιλογής (selection restrictions) του Chómsky γιατί στην καθημερινή κοινή χρήση είναι χωρίς ανάφορικό νόημα, είναι δυνατό ν' αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για έναν ποιητή ή άλλο δημιουργικό πνεύμα που θα ήθελε να τις χρησιμοποιήσει, όπως είχε τονίσει ο Hymes στο κλασικό συνέδριο γλώσσας, ποίησης, και στύλ (1960: 101). Επομένως, η επικοινωνιακή ικανότητα δε σημαίνει απλά και μόνο παραγωγή νέων προτάσεων αλλά και δημιουργική συσχέτιση ή σύνδεση υπάρχοντος υλικού με νέες χρήσεις. Αν όμως οι νέες χρήσεις είναι αναπόσπαστο μέρος του μηχανισμού της δημιουργικότητας, τότε η εξωτερική υφή ή παραγωγή στη γλώσσα (performance) αντί να είναι κάτι το υποδεέστερο είναι μέρος της βαθιάς γλωσσικής ικανότητάς της competence. Τούτο φαίνεται πολύ καλά στην ανανεωτική δύναμη των λαογραφικών ειδών του προφορικού λόγου, δηλαδή στην ανανέωση των κοινωνικών περιβαλλόντων στα οποία χρησιμοποιείται το παραδοσιακό υλικό.

4. Μια λεπτή ανάλυση σχετικά με το πρόβλημα της κοινωνικής λειτουργικής σταθεράς και ειδικά για την περίπτωση της επίσημης-μη επίσημης συμπεριφοράς έχει κάνει πρόσφατα η Irvine 1979: 773-790.

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε κάπως λεπτομερειακά μία συγκεκριμένη περίπτωση γλωσσικής λειτουργίας η οποία παραδοσιακά έχει συνδεθεί κατ' εξοχήν με τον χώρο της αναφοράς. Πρόκειται για το θέμα του λεξιλογικού δανεισμού από γλώσσα σε γλώσσα. Το υλικό προέρχεται από την αλβανική (αρβανίτικη) γλώσσα της Ελλάδας που έχει αποτελέσει το θέμα προσωπικής έρευνας του συγγραφέα του άρθρου.⁵

Η γλωσσική εναλλαγή στην αρβανίτικη λαϊκή αφήγηση

Οι αρβανίτικες-ελληνικές κοινότητες παρουσιάζουν το φαινόμενο της διπλογλωσσίας,⁶ γνωστό και από άλλες περιοχές της γης. Τα Αρβανίτικα μιλιούνται μαζί με τα Ελληνικά εδώ και αρκετούς αιώνες. Ο τύπος της Αλβανικής που χρησιμοποιείται στην Ελλάδα αντιπροσωπεύει τον τοσκικό, ή νότιο διαλεκτικό κλάδο και ειδικότερα καθρεφτίζει μια μεταναστευτική κίνηση από τον νοτιότερο κορμό της σημερινής Αλβανίας κρίνοντας βασικά από τα ίδια τα γνωρίσματα της γλώσσας (για σχετικές παρατηρήσεις και μελέτη της αρβανίτικης διαλεκτολογίας βλέπε Hamp 1961: 101-106 και παλαιότερη δουλειά του Φουρίκη 1932, 1933· για διαλεκτολογικές διαιρέσεις και κατατάξεις της Αλβανικής βλέπε Gjinarí 1966: 31-50, 1970, 1976: 151-171).

5. Πολλοί παράγοντες έχουν συντελέσει στο να γίνει η συνολική μου έρευνα δυνατή. Το υπ' αριθ. BNS 78-16263 κονούλι του National Science Foundation για την περίοδο 1978-1980 κάλυψε μέρος των δαπανών για τη μελέτη μου στις αλβανόφωνες κοινότητες της Ελλάδας. Χρήσιμη ηθική και πνευματική συμπαράσταση βρήκα από τους καθηγητές William W. Elmendorf του τμήματος ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Wisconsin, Eric. P. Hamp και Κώστα Καζάζη του τμήματος γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου του Σικάγου, από τον Brian Joseph του Πανεπιστημίου του Ohio και τον Michael Herzfeld του Πανεπιστημίου της Indiana. Η πιο μεγάλη έκφραση ευγνωμοσύνης μου πάει στους Αρβανίτες φίλους μου που με την υπομονή τους και τη φιλόξενη στάση τους με ούραξαν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους.

6. Χρησιμοποίηω τον όρο διπλογλωσσία για να μεταφράσω τον αγγλικό bilingualism που δηλώνει τη χρήση δύο διαφορετικών γλωσσών στην ίδια κοινότητα, σε αντίθεση με τον όρο διγλωσσία, γνωστόν διεθνώς σαν diglossia που δηλώνει την ύπαρξη δύο κοινωνικών διαλεκτών της αυτής γλώσσας. Είναι πολλές εκείνες οι περιπτώσεις που μια διπλογλωσσική κοινωνία χρησιμοποιεί από κοινωνική-λειτουργική πλευρά τις γλώσσες της διγλωσσικά. Είμαι επίσης πληροφορημένος ότι και διάφοροι άλλοι όροι έχουν προταθεί για να μεταφράσουν τον όρο bilingualism αλλά το θέμα δεν φαίνεται να έχει κατασταλάξει.

Η μέχρι τώρα μελέτη του λεξιλογικού και γενικότερα γλωσσικού δανεισμού έχει γίνει με κριτήριο τη σημασιολογική-αναφορική επάρκεια της γλώσσας. Κριτήριο με άλλα λόγια το οποίο απομονώνει τον αναφορικό γλωσσικό άξονα. Οι Bloomfield (1933: 464), Casagrande (1954: 217-237), Weinreich (1953) και πιο σύγχρονοι γλωσσολόγοι έχουν εξετάσει το θέμα του δανεισμού ή της επιρροής με βάση το πόσο μιά γλώσσα χρειάζεται τους όρους που παίρνει, ή γιατί έχει χάσει δικούς της, ή γιατί ορισμένες περιοχές της σημασίας είναι ανεπαρκώς διαφοροποιημένες, όπως στις περιπτώσεις ομοφωνίας που η αυτόνομη γλωσσική εξέλιξη οδηγεί δύο όρους να συμπέσουν φωνητικά ενώ έχουν διαφορετικές σημασίες, ή γιατί καινούργιες ιδέες και πολιτιστικά δεδομένα μπαίνουν από τη μια στην άλλη γλώσσα και συνακόλουθα χρειάζονται και οι λέξεις για να εκφραστούν. Όπως παρατηρεί ο Fabian (1982: 49) με οξυδέρκεια, τα αποτελέσματα αυτών των δανεισμών από γλώσσα σε γλώσσα έχουν διατυπωθεί με τη μορφή διχοτομικών κατατάξεων όπως: ενσωμάτωση των δανείων/απλή εισροή (Haugen), επιρροή τύπου *langue*/επιρροή τύπου *parole* (Weinreich), ατομική επίπτωση/μαζική επίπτωση δανεισμού (Hockett) κύρια για να δείχθει πόσο καλά εμποδωμένα είναι τα δάνεια στη συγκεκριμένη γλώσσα. Επίσης προσπάθεια καταβάλλεται πάντοτε από τον γλωσσολόγο και τον ανθρωπολόγο να διαχωρίσουν το φαινόμενο του δανεισμού από τη διαδικασία της εναλλαγής, δηλαδή της μεταπήδησης από τη μια στην άλλη γλώσσα όταν περισσότερες της μιας χρησιμοποιούνται στην κοινότητα κατά τη διάρκεια του διαλόγου και της αφήγησης.

Η κοινωνική υποδομή του φαινομένου της γλωσσικής αλληλοεπίδρασης έχει απασχολήσει τους επιστήμονες και στα αρχικά στάδια μιας διπλογλωσσικής ή πολυγλωσσικής εξέλιξης (Diebold 1964: 495-508), αλλά και στο σημείο που μια γλώσσα έχει ουσιαστικά ενδώσει σε μια άλλη, ώστε όλο της το λεξιλόγιο να έχει πάρει την κατεύθυνση της αντικατάστασης (Hill και Hill 1977: 55-69). Από την εποχή του Bloomfield (1933: 464), η βασική ιδέα ήταν ότι η γλώσσα που βρίσκεται στον πιο αδύνατο κοινωνικό πόλο συνήθως δέχεται και τα δάνεια από την κοινωνικά ισχυρότερη γλώσσα.

Στην περίπτωση της Αρβανίτικης μέχρι ενός σημείου οι γενικές αυτές διαπιστώσεις ισχύουν (Τσιτσιπής 1980, 1981α). Το πλέγμα των ιστορικο-κοινωνικών συνθηκών, που η γλώσσα αντιμετώπισε στην επαφή της με την Ελληνική σαν την επίσημη γλώσσα του κράτους, την ώθησε σε βαθμιαίο λειτουργικό περιορισμό. Όπως έχω δείξει σε εκτεταμένη πραγματεία (Τσιτσιπής 1981β), λιγότερες ανάγκες επικοινωνίας

Λουκάς Τσιτσιπής

ωνίας καλύπτει σήμερα από όσες κάλυπτε τουλάχιστο μέχρι και τις αρχές του αιώνα και οι νεαροί ομιλητές παρουσιάζουν μείωση της ικανότητας χρήσης—όχι αναγκαστικά και παθητικής αναγνώρισης—βασικών οομικών και λεξιλογικών στοιχείων.

Στον τομέα του λεξιλογίου η εισροή ελληνικών όρων στην Αρβανίτικη είναι μαζική σε αντίθεση με τις ελάχιστες λέξεις της Αλβανικής που αποτελούν καλά ενσωματωμένα δάνεια στην Ελληνική (Meyer 1894 II: 64-74). Όταν πρόκειται για μελέτη της τύχης των λέξεων μιας γλώσσας που δανείζεται και υποτίθεται ότι έχει χάσει ντόπιο λεξιλογικό υλικό, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή στον έλεγχο που μπορεί να ασκηθεί με βάση παλαιότερες πηγές. Ο Çabej (1961: 185) τονίζει ότι πρέπει να γίνει ό,τι είναι δυνατό για να ακολουθηθεί η πορεία των λέξεων στον χώρο και στον χρόνο και να χρησιμοποιηθούν όσες πηγές προσφέρονται για ανακάλυψη του αιτούμενου (βλέπε επίσης Τσιτσιπή 1981β: 209-210).

Βλέπουμε λοιπόν πως στις περιπτώσεις δανεισμού, όπως και σε άλλους τομείς, η κυρίαρχη ιδεολογία είναι ότι εφόσον η γλώσσα είναι αναφορικά πλήρης τότε έχει ολοκληρώσει και τον προορισμό της. Ακόμη περισσότερο, όταν δανείζεται, είναι το κενό που υπήρχε το οποίο τραβάει το ερευνητικό ενδιαφέρον του επιστήμονα και προσπαθεί να το ερμηνεύσει. Είναι όμως δυνατό να χρησιμοποιούνται στοιχεία σε μια γλώσσα από άλλη για ειδικούς σκοπούς όχι άμεσα αντανακλαστικούς αυτού του κενού, αλλά για συμβολισμούς που η σημασία τους βρίσκεται έξω από την πρόταση στη δομή της ομιλίας και της αφήγησης. Πιο σημαντικό ακόμη είναι το ότι η χρήση των στοιχείων υπακούει σε νόμους επικοινωνίας όπως η γραμματικότητα των προτάσεων υπακούει στους καθαρά γλωσσικούς νόμους τους οποίους έχει εσωτερικευμένους ο ομιλητής.

Στα Αρβανίτικα ένα μεγάλο μέρος αφηρημένων ουσιαστικών έχει χαθεί και αντικατασταθεί από ελληνικούς όρους, καινούργιες έννοιες εκφράζονται στα Ελληνικά, μορφολογικές και σημασιολογικές κατηγορίες έχουν επίσης αντικατασταθεί από ελληνικές λέξεις. Σε μια λίστα 202 εννοιών, 85 παρουσιάζονται στη σημερινή χρήση και με τον ελληνικό και με τον αλβανικό όρο. Οι υπόλοιπες είναι γνωστές μόνο στα Ελληνικά. Η απώλεια λεξιλογίου είναι αρκετά σοβαρή στατιστικά, γιατί από 77 έννοιες που—αφαιρώντας από τις 85 μερικές συνωνυμίες και μερικά στοιχεία που δεν κατορθώθηκε ο έλεγχός τους—παρασιάζονται και στις δυο γλώσσες σήμερα, μόνο έξη παρουσιάζουν την ίδια εναλλαγή και στα κείμενα του Meyer (1896 V) τα οποία διασώζουν τα Αρβανίτικα των μέσων του περασμένου αιώνα, δηλαδή μόνο 7,79%, ενώ 71 έννοιες (92,21%) ήταν γνωστές μόνο με τον

αλβανικό όρο. Η μελέτη αυτής της λεξιλογικής αλλαγής δείχνει ότι πράγματι εδώ έχουμε να κάνουμε με την άμεση αναφορική λειτουργία της γλώσσας και την κάλυψη κενών (Τσιτσιπής 1981β: 198-267).

Υπάρχει όμως ένα άλλο είδος εναλλαγής ανάμεσα στις δυο γλώσσες, εναλλαγής ενσωματωμένης μέσα σε αρβανίτικα κείμενα, διαλογικά ή μονολογικής αφήγησης, που δεν είναι δυνατό να ερμηνευθεί με τον πάρα πάνω τρόπο. Δεν αποσκοπεί, όπως θα δούμε, σε διευκρινιστικούς στόχους σχετιζόμενους με την αναφορική γλωσσική λειτουργία. Πρόκειται για τη χρήση μιας λέξης ή σύντομης φράσης στη μια γλώσσα που ακολούθως μεταφράζεται στην άλλη κατά λέξη. Το φαινόμενο αυτό έχω ονομάσει ζευγάρισμα (coupling) και τα ζευγάρια, τα couplets,⁷ τα έχω κατατάξει με μιά σειρά άλλων γλωσσικών γνωρισμάτων στα μέσα που δημιουργούν τη λαϊκή παράσταση (performance) του Αρβανίτη ομιλητή (Τσιτσιπής 1982α). Ο όρος παράσταση εδώ, σε αντίθεση με την κυρίαρχη αντίληψη που επικρατεί ανάμεσα στους γλωσσολόγους, χρησιμοποιείται για να δηλώσει την ανάληψη ευθύνης από την πλευρά ενός ομιλητή να παρουσιάσει στο ακροατήριο του κάποιο υλικό, κάποια πληροφορόρηση σαν αυθεντικός γνώστης και να κριθεί γι' αυτό από την κοινότητα που λειτουργεί με τους ίδιους αξιολογικούς κανόνες. Κάθε προφορική παρουσίαση δεν αποτελεί επομένως και παράσταση (γι' αυτή τη σημασία του όρου και το ρόλο της στη γλωσσολογία και λαογραφία βλέπε Hymes 1981: 79-89, επίσης για εφαρμογή σε συγκεκριμένες περιπτώσεις αφήγησης βλέπε Wolfson 1978: 215-237). Πρόσφατα έχει προστεθεί και κάποια συγκριτική μαρτυρία από άλλες γλωσσικές κοινότητες, που ή δεν είχε δημοσιευθεί ή δεν είχε περιέλθει νωρίτερα στην αντίληψή μου. Αυτός είναι ο κύριος λόγος που επιχειρήσα να απομονώσω το ζευγάρισμα από τα άλλα γνωρίσματα και να το εξετάσω χωριστά (Τσιτσιπής 1982β). Το ίδιο φαινόμενο έχει βρει και ο Fabian (1982: 48-49) στη διπλογλωσσική χρήση Γαλλικής και Shaba Swahili της Αφρικής, όπως και ο Mühlhäusler (1979: 294) στη μικτή γλώσσα (pidjin) της Νέας Γουϊνέας. Ο τελευταίος αποδίδει τα ζευγάρια συνώνυμων σε διευκρινιστικούς λόγους παρά σε συμβολισμούς του τύπου που θα αναπτύξουμε για τα Αρβανίτικα. Η ερμηνεία του Fabian συμπίπτει σχεδόν απόλυτα με τη δική μας.

7. Ο όρος βασικά έχει χρησιμοποιηθεί στη μελέτη του ποιητικού λόγου. Θέλησα όμως να αποφύγω τον όρο doublet που χρησιμοποιεί η Byron (1976) για να αναφερθεί στην ύπαρξη λεξιλογίου αλβανικού σε συνδυασμό με ξένο στο καθολικό λεξιλογικό ρεπερτόριο της γλώσσας κατά την πορεία της επισήμοποίησής της. Αυτό είναι ένα τελείως διαφορετικό φαινόμενο, γιατί η δική μου αναφορά γίνεται στην αντιπαράθεση όρων των δύο γλωσσών μέσα στο ίδιο αφηγηματικό κείμενο.

Λουκάς Τσιτσιπής

Αλλά ποιά είναι τα κριτήρια για την εμφάνιση του ζευγαρώματος στην ομιλία και πότε και κάτω από ποιές προϋποθέσεις συμβαίνει; Πρώτα, πρέπει στο λεξιλογικό ρεπερτόριο του ομιλητή να ανήκουν και ο ελληνικός και ο αρβανίτικος όρος για την ίδια σημασία. Αυτό συμβαίνει με έμπειρους ομιλητές που είναι καλοί αφηγητές στην Αρβανίτικη. Δεύτερο, οι συνθήκες του περιβάλλοντος που δένουν τον αφηγητή με το ακροατήριο, να επιτρέπουν παράσταση και όχι απλή προφορική παρουσίαση, κάτι που θα λέγαμε ραπόρτο. Φυσικά το ζευγάρωμα δεν είναι απλή γλωσσική εναλλαγή (code-switching), γιατί στη δεύτερη δεν παρουσιάζεται το στοιχείο της συνωνυμίας.

Για λόγους συντομίας δεν αναπαράγουμε εδώ ολόκληρες τις αφηγήσεις των ομιλητών. Ακολουθούν μόνο τα ζευγάρια που για αναλυτικούς σκοπούς απομονώσαμε από μερικές αφηγήσεις:

(1) /dhistixjísin-jikóneshin/	«δυστυχούσαν»
(2) /lákus kam hápur, grópa
u!	/«εγώ έχω ανοίξει λάκκους!»
u!
(3) /jo! jo! ashtú milísin,
flísin atá /	«όχι! έτσι μι-
λούσαν αυτοί».
(4) /na dúknë të rëndá chë
thúain atá, polí varjá/	«μας φαίνονταν βαριά
αυτά που έλεγαν»
(5) /chë u-bësh dhekatésero xro-
nó
chë u-bësh kátrmet vítra/	«μόλις έγινα δεκατεσ-
σάρων χρόνων»
(6) /të rríe na kundrélj aynan-
dja/	«να καθόσουν από απέναντι»

Τα έξι παραδείγματα είναι μεταγραμμένα φωνητικά αλλά ακολουθούνται και μερικές αρχές του αλβανικού αλφάβητου όπως στη χρήση του /ë/ για το schwa, του /rr/ για το μακρό /r/ κτλ.

Για τον αναγνώστη που δεν είναι εξοικειωμένος με την αλβανική γλώσσα στά πιο πάνω παραδείγματα είναι ιδιαίτερα τονισμένες οι λέξεις που αποτελούν τα ακριβή συνώνυμα των αντίστοιχων ελληνικών. Το ίδιο είδος συνωνυμής παράθεσης φράσεων στη Γαλλική και στη Shaba Swahili περιγράφει ο Fabian (1982: 48), ονομάζοντας τα

ζευγάρια doublettes. Η Dorian (1981: 98) αναφέρει μια όμοια περίπτωση για τα Γαελικά της Σκωτίας αλλά εκεί η εναλλαγή των συνώνωνμων στοιχείων ανάμεσα στην Κελτική αυτή γλώσσα και τα Αγγλικά περιορίζεται μόνο σε ορισμένες στερεότυπες εκφράσεις.

Στην Αρβανίτικη η πιθανότητα χρήσης των ζευγαριών για να γίνουν οι έννοιες κατανοητές στον συνομιλητή πρέπει να αποκλεισθεί. Για παράδειγμα, από 14 ζευγάρια που εμφανίζονται σε διάφορα κείμενα μόνο 5 αρχίζουν Αρβανίτικα και γίνεται μετάφραση στα Ελληνικά ενώ 9 αρχίζουν Ελληνικά. Στην πλειονότητα γενικά των περιπτώσεων η βοήθεια προς τον ακροατή —στην προκειμένη περίπτωση τον ερευνητή με μητρική γλώσσα τα Ελληνικά— φαίνεται σαφώς ότι δεν είναι ο στόχος του ομιλητή. Εάν υπήρχε κάποιος τέτοιος στόχος από την πλευρά των ομιλητών, θα είχε εκδηλωθεί σε πολλές ευκαιρίες που η δυσκολία του ακροατή ήταν ολοφάνερη και όμως, επειδή το περιβάλλον έκφρασης και γλωσσικής λειτουργίας δεν το επέτρεπε, δεν δόθηκαν μεταφράσεις στα Ελληνικά. Υπάρχει επίσης μαρτυρία ότι σύμφωνα με τη γλωσσική ιδεολογία πολλών κοινοτήτων ο ερευνητής και μόνο που θα μιλήσει λίγο μια ντόπια διάλεκτο θα θεωρηθεί ότι τη γνωρίζει καλά, και μάλιστα πιο καλά από τους ομιλητές της γιατί φαντάζει σαν ο ειδικός (Hill 1970: 237-248).

Εάν τώρα προσέξουμε τη σημασία των ζευγαριών στα παραδείγματά μας, θα διαπιστώσουμε ότι δεν υπάρχει τίποτε που από σημασιολογική πλευρά θα απαιτούσε αυτή τη μετάφραση. Εκείνο που κάνει το μηχανισμό του ζευγαρώματος λειτουργικά κατανοητό είναι πρώτα το κοινωνικό περιβάλλον του αφηγήματος, και δεύτερο το εννοιολογικό περιεχόμενο της αφήγησης.

Αρχίζοντας από το εννοιολογικό περιεχόμενο της αφήγησης παρατηρούμε ότι τα ζευγάρια παρουσιάζονται στα σημεία εκείνα τα οποία απαιτούν από τον ομιλητή αυτό που ο κοινωνιολinguιστολόγος Labov (1972β: 354-396) ονομάζει αξιολογικό μηχανισμό (evaluation). Ο αξιολογικός μηχανισμός μπορεί να θεωρηθεί σαν μια μεταγλώσσα ή μετααφήγηση με την οποία ο ομιλητής δείχνει στο ακροατήριό γιατί θεωρεί ότι είναι ανάγκη να δώσει τις πληροφορίες που δίνει. Με άλλα λόγια, ποιά είναι η δικαίωσή του να παρουσιάσει την ιστορία. Δεδομένου ότι σήμερα το μόνο λαογραφικό είδος (genre) αφηγήματος που χρησιμοποιείται με κάποια συχνότητα στις αρβανίτικες κοινότητες είναι η διήγηση προσωπικών ιστοριών, ο αξιολογικός μηχανισμός γίνεται απαραίτητο στοιχείο που διαχωρίζει την παράσταση από την απλή αναφορά. Τούτο έχει παρατηρηθεί και αλλού, αλλά μεθοδεύεται με άλλους τρόπους έκφρασης (Bauman 1977).

Στα παραδείγματά μας τα ζευγάρια αναφέρονται σε χαρακτηρι-

στικά γνωρίσματα της ζωής όπως συνθήκες ευτυχίας ή δυστυχίας (1 και 2), συνήθειες ομιλίας των ανθρώπων (3 και 4), σοβαρές μεταβολές στη βιογραφία του ομιλητή (5), γεγονότα που αφορούν όλη την κοινότητα (6). Η πλειονότητα των ζευγαριών μνημονεύει ειδικές δυσκολίες της υλικής ζωής του παρελθόντος. Μάλιστα οι δυσκολίες και οι εμπειρίες αυτές συνδέονται συχνότατα με την εποχή που τα μέλη της κοινότητας πιστεύουν ότι έγινε το μεγάλο πέρασμα από τα Αρβανίτικα, σαν κυρίαρχη τοπική γλώσσα, στα Ελληνικά. Θέματα όπως απόψεις για σημαδιακά στάδια στην πορεία της κοινοτικής ζωής, ή για τη χρήση της γλώσσας και για την ιδεολογία που την περιβάλλει επιλέγονται από τους αφηγητές και αξιολογούνται έτσι που ο ακροατής να αντιλαμβάνεται γιατί ο ομιλητής θεωρεί ότι πρέπει να αναφερθούν. Με το ζευγάρι πετυχαίνεται αυτό που οι στοχαστές της σχολής της Πράγας ονομάζουν *Foregrounding*, δηλαδή μετάθεση στο προσκήνιο εκείνου που χρειάζεται να τονισθεί (Havranek 1964: 3-16). Ο Fabian (1982: 49), ακολουθώντας παρόμοια ερμηνεία, αποκλείει επίσης τον παράγοντα κατανόησης των εννοιών από τον ακροατή σαν αιτία της χρήσης του μηχανισμού της κατά λέξη μετάφρασης στην περίπτωση Γαλλικής-Shaba-Swahili. Πιστεύει ότι ο μηχανισμός χρησιμοποιείται για να τονισθούν οι διάφορες σημασίες του περιβάλλοντος της αφήγησης (connotation) και αποτελεί δείγμα της δημιουργικής χρήσης των λεξιλογικών δανεισμών σε μια γλώσσα.

Για να γίνει όμως πλήρης παράσταση του αφηγήματος, οι κοινωνικοί και ιδεολογικοί συντελεστές που περιβάλλουν την πράξη πρέπει να είναι οι κατάλληλοι. Υπάρχουν κείμενα στα οποία ο ομιλητής χρειάζεται αυτές τις στιγμιαίες μεταφράσεις από τη μιά γλώσσα στην άλλη για να κάνει τα μηνύματα σαφέστερα αλλά δεν τις επιλέγει. Ακόμη και σε αφηγήσεις ή διαλογικά μέρη που το θέμα επιβάλλει χρήση δανεισμών από τα Ελληνικά και παραφράσεις στ' Αρβανίτικα, όπως συμβαίνει με τὰ ιατρικά και άλλα τεχνικά ζητήματα, το ζευγάρι ή η προσπάθεια ζευγαρώματος απουσιάζουν συστηματικά, όταν απουσιάζουν και οι κοινωνικοί συντελεστές.

Ο αφηγητής προσφέρει μια κανονική παράσταση της ιστορίας όταν το ακροατήριο ξέρει να ακούει, να διακόπτει κατάλληλα και ν' αναπτύσσει πνεύμα επικοινωνίας με τον ομιλητή τέτοιο που να του ή της επιτρέπει να αναλάβει την ευθύνη της αφήγησης. Αυτού του είδους οι προϋποθέσεις αποκλείουν από το ακροατήριο άλλους Έλληνες που δεν γνωρίζουν Αρβανίτικα και που θεωρούνται ότι κριτικάρουν τη μη καθαρότητα του αρβανίτικου λεξιλογίου το οποίο έχει πολλούς δανεισμούς. Επίσης αποκλείουν νεαρά στην ηλικία άτομα

Η εθνογραφία της γλώσσας

της κοινότητας, τα οποία ασκούν στον ομιλητή διάφορες πιέσεις, να απομονώσει στην αφήγηση συγκεκριμένα στοιχεία που έχουν ενδιαφέρον γι' αυτά. Οι νεαροί ομιλητές γενικά παραβιάζουν ουσιαστικούς νόμους που διέπουν την κοινωνική συμπεριφορά του ακροατηρίου. Η παραβίαση τέτοιων νόμων ή κανόνων συνίσταται βασικά στο ότι οι νέοι αρνούνται να προσποιηθούν ότι δεν ξέρουν το περιεχόμενο της αφήγησης. Έστω και αν την έχουν ξανακούσει επιβάλλοντας στον ομιλητή την υποχρέωση να δώσει περιλήψεις, μετασχηματισμούς και αλλαγή έμφασης στην ιστορία (για ανάλυση τέτοιων παραγόντων που διέπουν την αφήγηση-παράσταση βλέπε Goffman 1974). Οι διηγήσεις γενικά έχουν κάποιο θεατρικό ή δραματουργικό στοιχείο του οποίου αν χαθεί η παρουσία, η διήγηση μετατρέπεται σε ξερή αναφορά. Παρόμοιοι νόμοι υποθέτω ότι ρυθμίζουν και πολλά άλλα είδη του προφορικού λόγου, όπως είναι οι ευτράπελες ιστορίες, τα ανέκδοτα και τα λογοπαίγνια (για την κοινωνική λειτουργία της ευτράπελης αφήγησης βλέπε Μερακλή 1980).

Θα μπορούσαμε να πούμε συμπερασματικά ότι στο άρθρο αυτό επιχειρήθηκε μια εξέταση της χρήσης της γλώσσας στο λειτουργικό κοινωνικό της περιβάλλον που επιβεβαιώνει την ανάγκη διερεύνησης της βαθύτερης και ευρύτερης ικανότητας γλωσσικής επικοινωνίας πέρα και πάνω από το επίπεδο της πρότασης και του γραμματικού συστήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Basso, Keith H., 1979. *Portraits of the Whiteman: Linguistic Play and Cultural Symbols among the Western Apache*. London and New York: Cambridge University Press.
- Bauman, Richard, 1977. *Verbal Art as Performance*. Rowley, Massachusetts: Newbury House Publishers.
- Bloomfield, Leonard, 1933. *Language*. London: George Allen and Unwin Ltd. (αυτιπώση το 1973).
- Byron, Janet L., 1976. *Selection among Alternates in Language Standardization: The Case of Albanian*. The Hague-Paris: Mouton.
- Çabej, Eqrem, 1961. «Some Criteria and Principles in Compiling an Etymological Dictionary of the Albanian Language» (Περίληψη). *Bulletin. Universitetit Shtetëror të Tiranës*. Seria Shkencat Shoqërore 4: 185-186.
- Casagrande, Joseph B., 1954. «Comanche Linguistic Acculturation». *International Journal of American Linguistics* 20: 217-237.

Λουκάς Τσιτσιπής

- Chomsky, Noam, 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge Massachusetts: The MIT Press.
- Diebold, Richard A., 1964. «Incipient Bilingualism», στο *Language in Culture and Society*. Ed. Dell Hymes. New York: Harper and Row, 495-508.
- Dorian, Nancy C., 1981. *Language Death: The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Fabian, Johannes, 1982. «Scratching the Surface: Observations on the Poetics of Lexical Borrowing in Shaba Swahili», *Anthropological Linguistics* 24 (1): 14-50.
- Ferguson, Charles A., 1972. «Diglossia», στο *Language and Social Context*. Ed. Pier Paolo Giglioli. London: Penguin Modern Sociology Readings 232-251.
- Φουρίκης, Πέτρος Α., 1932. «Ἡ ἐν Ἀττικῇ Ἑλληνοαὐβανικῇ Διάλεκτος», *Ἀθηνᾶ* 44: 28-76.
1933. «Ἡ ἐν Ἀττικῇ, Ἑλληνοαὐβανικῇ Διάλεκτος», *Ἀθηνᾶ* 45: 49-181.
- Garvin, Paul L. (Μεταφρ.) 1964. *A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style*. Washington D.C.: Georgetown University Press.
- Gjinari, Jorgji, 1966. «Essai d' une démarcation dialectale de la langue albanaise», *Studia Albanica* 2: 31-50.
1970. *Dialektologjia Shqiptare. Prishtinë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i krahinës Socialiste Autonome të Kosovës*.
1976. «La structure dialectale de l' Albanais et son rapport avec l' Histoire de Peuple», *Studia Albanica* 2: 151-171.
- Goffman, Erving, 1974. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper Colophon Books.
- Gumperz, John J., 1972. «The Speech Community», στο *Language and Social Context*. Ed. Pier Paolo Giglioli. London: Penguin Modern Sociology Readings, 219-231.
- Habermas, Jürgen, 1970. «Toward a Theory of Communicative Competence», *Recent Sociology* No. 2: *Patterns of Communicative Behavior*. Ed. Hans Peter Dreitzel. London: The Macmillan Company Collier-Macmillan Ltd., 115-148.
- Hamp, Eric P., 1961., «On the Arvanitika Dialects of Attica and the Megarid», *Balkansko Ezikoznanie* (Linguistique Balkanique) III: 101-106.
- Havranek, Bohuslav, 1964. «The Functional Differentiation of the Standard Language», στο *A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure, and Style*. Μετάφραση Paul L. Garvin. Washington D. C.: Georgetown University Press, 3-16.
- Hawkes, Terence, 1977. *Structuralism and Semiotics*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Hill, Jane H., 1970. «Foreign Accents, Language Acquisition, and Cerebral Dominance Revisited», *Language Learning* XX (2): 237-248.
- Hill, Jane H., and Kenneth Hill, 1977. «Language Death and Relexification in Tlaxcalan Nahuatl», *International Journal of the Sociology of Language* 12: 55-69.
- Hymes, Dell, 1960. «Σχόλιο», στο *Style in Language*. Ed. Thomas A. Sebeok. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press, 101.
1974. *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
1980. *Language in Education: Ethnolinguistic Essays. Language and Ethnography Series*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics.
1981. *In Vain I Tried to Tell You: Essays in Native American Ethnopoetics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Irvine, Judith, T., 1979. «Formality and Informality in Communicative Events», *American Anthropologist* 81: 773-790.
- Jakobson, Roman, 1960. «Closing Statement: Linguistics and Poetics», στο *Style in Language*. Ed. Thomas A. Sebeok. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 350-377.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara (εκδ.) 1976. *Speech Play: Research and Resources for the Study of Linguistic Creativity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William, 1972a. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- 1972β. *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Μερακλής, Μ.Γ., 1980. *Ευράπεια διαγίγασκα: Το κοινωνικό τους περιεχόμενο*. Αθήνα. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι.Δ. Κολλάρου και Σια Α.Ε.
- Meyer, Gustav, 1894. *Neugriechische Studien II: Die slavischen, albanischen, und rumänischen Lehnworte in Neugriechischen*. Wien: Akademie der Wissenschaften, 64-74.
1896. *Albanesische Studien V: Beiträge zur Kenntniss der in Griechenland gesprochenen albanesischen Mundarten*. Wien: Wiener Akademie Sitzungsberichte.
- Migliazza, Ernest C., 1978. «Yanomama Diglossia», στο *Approaches to Language: Anthropological Issues*. Eds. William C. McCormack and Stephen A. Wurm. The Hague-Paris: Mouton, 561-579.
- Mühlhäusler, Peter, 1979. «Growth and Structure of the Lexicon of New Guinea Pidgin», *Pacific Linguistics*, Series C-Nº. 52. Canberra: The Australian National University.
- Sapir, Edward, 1921. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: A Harvest Book, Harcourt, Brace, and World, Inc.
- Tedlock, Dennis, 1977. «Toward an Oral Poetics», *New Literary History VIII* (3): 507-519.
- Τσιτσιπής, Λουκάς, 1980. «Arvanitika Language Change in Speech Communities in Greece», άρθρο περιλαμβανόμενο στον ειδικό τόμο του *Folia Slavica*, αφιέρωμα στον Eric Hamp (4ος τόμος, Νοέμβρης 1982).
- 1981α. «Relexification and Stylistic Reduction in the Albanian Language of Greece», άρθρο που θα εμφανισθεί στον τόμο των πρακτικών του συνεδρίου πάνω σε θέματα Επαφής Γλωσσών, το οποίο έλαβε χώρα στο Πανεπιστήμιο του Wisconsin-Milwaukee, Μάρτης 27-28, 1981. Εκδότρια τόμου S. Geoghegan.
- 1981β. *Language Change and Language Death in Albanian Speech Communities in Greece: A Sociolinguistic Study*. Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο του Wisconsin, δημοσιευμένη μέσω των University Microfilms, Ann Arbor-Michigan.
- 1982α. «Narrative Performance in a Dying Language: Evidence from Albanian in Greece», αδημοσίευτο άρθρο.
- 1982β. «Narrative Performance in an Albanian Dialect», άρθρο παρουσιασμένο στο 81ο ετήσιο συνέδριο της Αμερικανικής Ανθρωπολογικής Εταιρείας, Δεκέμβρης 3-7, 1982, Washington D.C.
- Weinreich, Uriel, 1953. *Languages in Contact: Findings and Problems*. *Publications of the Linguistic Circle of New York*, No. 1 (Ανατύπωση, The Hague-Paris: Mouton, 1974).
- Witherspoon, Gary, 1977. *Language and Art in the Navajo Universe*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Wolfson, Nessa, 1978. «A Feature of Performed Narrative: The Conversational Historical Present», *Language in Society* 7: 215-237.